

[• ABONNEMENT](#)[• BESTILLING AV ENKELTNUMRE](#)[• ARKIV](#)[• KONTAKT SAMTIDEN](#)*Odd Gunnar Skagestad*

«Norske republikanere leser ikke Fantomet» - en replikk

I sin artikkel i *Samtiden* 2/2005 med ovennevnte spenstige tittel, gjentar Carl-Erik Grimstad og Erik Dalen vår seiglivede nasjonale myte om at folkeavstemningen 12.-13. november 1905 gjaldt spørsmålet om rikets fremtidige statsform. Poenget tør ha interesse for såvidt som denne forestillingen utgjør det sentrale premiss for de analyser og betraktninger som forfatterne fremfører til støtte for artikkelens hovedtese: at republikanerne her til lands ikke er hva de engang var. En tese som kanskje til og med har formodningen for seg, som juristene sier så vakkert. Men premissgrunlaget er feil.

Antagelsen om at folkeavstemningen gjaldt valg av statsform – republikk eller monarki – går igjen implisitt i hele artikkelteksten, og mer eksplisitt i avsnittet «Vanskelig markedsføring»: «Da det ble besluttet å gå til valg på statsform, gikk Gunnar Knudsen ut av regjeringen, (...)», og «Med voteringstemaet for statsformavstemningen og det derpå følgende kabinettspørsmål, var det åpenbart hvilken skjebne Republikken Norge ville lide.»

Den grimstad/dalenske antagelse er en utbredt populærhistorisk oppfatning, som har sin rot i den politiske debatt som ble ført i 1905 om denne problemstillingen (en debatt som forfatterne også avlegger en rask visitt i artikkelavsnittene «Republikanerne i flertall» og «Veien mot kongedømme»). Det var imidlertid ikke dette spørsmålet folkeavstemningen gjaldt, hverken formelt eller reelt. Slik ble det riktignok den gang oppfattet av mange i begge leire, av følgende grunner: Regjeringens holdning var i utgangspunktet klar – at Norge var et monarki og skulle så forbli – og spørsmålet om folkeavstemning over *dette* temaet stod ikke på regjeringens dagsorden. Monarkiets tilhengere delte rimeligvis dette synet, mens republikanerne gikk inn for at spørsmålet skulle avgjøres ved folkeavstemning. Da så regjeringen i slutten av oktober likevel besluttet å avholde folkeavstemning, ble dette i begge leire tolket som en konsesjon til republikanerne – det vil si at regjeringen i realiteten hadde snudd i saken.

Det faktiske forhold var imidlertid at regjeringen hadde akseptert kravet

fra den mest aktuelle tronkandidaten – prins Carl av Danmark – om at hans eget kandidatur måtte forhåndsgodkjennes av folket. Det var også dette spørsmålet, og intet annet, som var tema for folkeavstemningen 12.-13. november, og som hadde følgende ordlyd (i lett modernisert språkdrakt): «Er den stemmeberettigede enig i Stortingets bemyndigelse til regjeringen om å oppfordre prins Carl av Danmark til å la seg velge til Norges konge, svarer han: 'ja', er han ikke enig svarer han 'nei'.» Spørsmålet om statsform var ikke berørt.

I Grimstad/Dalens artikkel nevnes voringstemaet antydningvis i form av en amputert gjengivelse i sluttnote 14, uten at forfatterne for øvrig finner bryet verdt å problematisere ordlydens innhold.

Det har stundom vært hevdet at avstemningstemaet «egentlig» kun var en formsak, og at *realiteten* i saken nettopp var å få fattet et vedtak om rikets fremtidige statsform. Det er lite belegg i sakens relevante aktstykker for et slikt syn. Et forhold som imidlertid bidro til å forkludre manges situasjonsoppfatning i oktober/november 1905, var at folkeavstemningen skjedde uten at elektoratet – folket, og endog Stortinget selv – var fullt ut informert om premisene for avstemningen.

Vi – som lever i dag og kjenner historiens fasit, vet at prins Carl hadde stilt krav om det norske folks forhåndsgodkjennelse som vilkår for å motta tilbudet om den norske trone. *Regjeringen* visste det, for den hadde mottatt kravet og valgt å imøtekomme det. Men *folket* visste det ikke – den gang. Her drev man hemmelig diplomati, og dette var noe som regjeringen ikke kunne gå offentlig ut med uten å sette prins Carl i forlegenhet. Så kan man si at regjeringen ved sin handlemåte – blant annet ved å unnlate å redegjøre for den hele og fulle bakgrunn for sin beslutning – innbød til en overfortolkning av såvel sine egne motiver som av realiteten i avstemningstemaet. Reaksjonen i etterhånd fra Stortingets presidentskap var da også preget av «forargelse og bedrøvelse», «alminnelig overraskelse» og «beklagelse og raseri» (som historikeren Jacob S. Worm-Müller uttrykte det). Og da prins Carl i sin tale 20. november til deputasjonen fra Stortinget som var kommet for å tilby ham Norges trone, avslørte at det var ham selv som hadde stilt kravet om folkeavstemning over sitt kandidatur, kom denne opplysningen «som en bombe» (i dag ville man vel heller sagt at deputasjonen reagerte med «sjokk og vantro» ...).

Intet av dette rokker imidlertid ved det forhold at folkeavstemningen i november 1905 – formelt og reelt – kun gjaldt spørsmålet om godkjennelse av prins Carls kandidatur, og ikke Rikets fremtidige statsform.

At kongedømmets tilhengere i etterhånd har vært meget komfortable med forestillingen om at folkeavstemningen «egentlig» gjaldt spørsmålet om statsform, er knapt å undres over. At også republikanerne høsten 1905 valgte å oppfatte folkeavstemningen som et valg om statsformen, var imidlertid en strategisk blunder – sett gjennom etterpåkløkskapens briller

trolig også en historisk blunder. Man kan riktignok stille spørsmålet om det egentlig gjorde noen forskjell: Ville resultatet blitt vesentlig annerledes dersom temaet *faktisk* hadde vært spørsmålet om monarki kontra republikk? Svaret er at dét vil vi aldri få vite, og at den slags spørsmål helst bør overlates til tilhengerne av kontrafaktisk historieskrivning.

Uansett er det et selvstendig poeng at slik som utfallet faktisk ble, og slik dette ble tolket av såvel samtidens som ettertidens forståsepåere, kom republikkens tilhengere i Norge til å stå tilbake som en sekterisk minoritet med et varig taperstempel. Det ligger politisk kraft i tolkningsmakt over historien og dertil hørende eierskap til nasjonale myter ...

Ovenstående kommentar går på selve hovedpremissgrunnlaget for Grimstad og Dalens undersøkelse. Artikkelen inneholder imidlertid også andre bastante påstander som med fordel kunne vært nyansert eller modifisert. Jeg vil her spesielt trekke frem beskrivelsen av Norges statsrettslige situasjon sommeren/høsten 1905, hvor det i avsnittet «Republikken Norge 1905» står å lese:

Oppspillet til statsformdebatten og folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 er kjent: Stortingets 7. juni-vedtak gjorde Kongeriket Norge kongeløst. Unionsoppløsningen medførte i praksis etableringen av en norsk republikk under ledelse av statsminister Michelsen.

Her er det adskillig å gripe fatt i.

Stortingets 7. juni-vedtak gjorde nok landet kongeløst *de facto* om enn ikke *de jure*. Og unionsoppløsningen ble ikke fullbyrdet før opphevelsen av riksakten 16. oktober og Oscar IIs abdikasjon 26. oktober og proklamasjon til det norske folk dagen etter – selv om 7. juni-vedtaket unektelig var en sterk hensiktserklæring og et irreversibelt oppsigelsesvarsel. Men at en norsk republikk skulle være blitt etablert fordi landet – høyst midlertidig - var kongeløst? Slike episoder, hvor man av ulike grunner har gjennomgått et kortere eller lengre interregnum – kjenner Norgeshistorien mange av, uten at den slags noen gang – hverken automatisk eller ved eksplisitt proklamasjon – har medført noen endring av rikets statsform. Slike situasjoner, hvor Riksrådet trådte inn i regentskapsfunksjonen, hadde man flere ganger i høymiddelalderen, og senere blant annet i 1387-88, 1448-50, 1481-83 og spesielt i perioden 1533-37 etter erkebiskop Olav Engelbrektssons statskupp. Samt ikke minst i tiden fra 14. januar 1814 til 17. mai samme år. Noen presedens for at tronledighet betydde etablering av republikken, eksisterte ikke. (At Norge siden 17. mai 1814 har hatt en forfatning med sterke republikanske islett – undertiden benevnt «republikansk monarki» – er en annen sak).

A

